

# ISTORIOGRAFIJA

## Historiography

**Marc BLOCH**

### ZA KOMPARATIVNU HISTORIJU EUROPSKIH DRUŠTAVA<sup>1</sup>

*Devedesete godine 20. veka donele su snažan zamah komparativnoj istoriografiji. Ona je dobila značajno mesto među savremenim metodološkim pristupima, veliki broj istoričara, posebno u Evropi, počeo je primenjivati u svojim radovima, dobila je institute i časopise koji su se specijalizovali za uporedne istorijske studije. Veliki broj uticajnih istoričara uzeo je na sebe nimalo lak zadatak da svoja istraživanja proširi na veći broj država ili na razičite istorijske epohe, jer se došlo do zaključka da se neke istorijske pojave ili procesi bolje uočavaju kroz poređenje, da komparativnost pomaže da vidimo neki fenomen koji bi inače mogao ostati skriven. Zbog toga je komparativistika još jedan od puteva boljeg i sveobuhvatnijeg saznavanja prošlosti. Posebno je uočeno da komparativni pristup prošlosti doprinosi racionalnijem i kritičnijem odnosu prema sopstvenoj istoriji, što je standard od kojeg istorija kao nauka uopšte postaje moguća. Kroz poređenje sa „drugima“ stiče se prava distanca prema „sebi“, jer se pokazuje da je istorijski razvoj do kojeg je došlo bio stvar izbora i da su druge sredine izabrale drukčija rešenja.*

*Komparativna istoriografija postala je moguća od onog trenutka kada je istorijska nauka proširila dijapazon tema koje su predmet njenog interesovanja, kada je proširila broj metoda koje se primenjuju, uvećala vrste izvora koje se koriste i ušla u punu saradnju sa drugim društvenim naukama. Sve to počelo je da se razvija od revolucionarnog preokreta koji su preduzeli Mark Blok i Lisjen Fevr krajem 20-ih godina 20. veka. Zbog toga i knjiga „Uvod u komparativnu historiju“ koju je uredio prof. dr Drago Roksandić, a koja je 2004. godine izašla u Zagrebu, počinje tekstom Marka Bloka, čiji deo objavljujemo u ovom broju.*

*Dr Dubravka STOJANOVIĆ*

---

<sup>1</sup> *Revue de Synthèse historique*, prosinac 1928. – Članak prenosi izlaganje na Međunarodnom kongresu historijskih znanosti (Odsjek za povijest srednjega vijeka), održano u Oslu prošloga kolovoza. Želio sam potanko izložiti temu, ali me je ograničeno vrijeme kojim sam raspolagao primoralo na kraćenje.

## I.

Dopustite mi da već na početku izbjegnem jedan nesporazum i ne izložim se podsmijehu. Ne dolazim vam kao “pronalazač” nekoga novog univerzalnog lijeka. Komparativna metoda može učiniti mnogo; njezino uopćivanje i usavršavanje držim jednom od najhitnijih zadaća koje se danas nameću povijesnim istraživanjima. Ali ona ne može sve: u znanosti nema nikakvog talismana. Nju više ne treba ni izumjeti. U više znanosti o čovjeku već je odavna dokazala svoju vrijednost. Mnogo se puta preporučivalo njezinu<sup>2</sup> primjenu na povijest političkih, ekonomskih i pravnih institucija. Ipak, očito je da većina povjesničara nisu potpuni obraćenici; oni uljudno izražavaju svoje slaganje, daju se opet na posao, ali ništa ne mijenjaju u svojim navikama. Zašto? Bez sumnje stoga što su ih suviše lako uvjerali da je “komparativna historija” jedno poglavlje filozofije povijesti ili opće sociologije, disciplina koje, prema svom stanju duha, istraživač sad slavi, sad prima sa skeptičnim smiješkom, ali koje se redovito suzdržava primijeniti; on od metode traži da bude tehnički instrument, obične primjene, jednostavan za rukovanje i pogodan za postizanje pozitivnih rezultata. Komparativna metoda je upravo to; ali nisam siguran da se to dosad dovoljno pokazalo. Ona može i mora prožeti detaljna istraživanja. Njezina budućnost, možda i budućnost naše znanosti ovisi o tome. Htio bih ovdje, pred vama i uz vašu pomoć, točno odrediti prirodu i mogućnosti primjene toga dobrog alata, ukazati na nekoliko primjera kakvu korist možemo s pravom od njega očekivati i, naposljetku, predložiti nekoliko praktičnih načina koji će olakšati njegovu uporabu.

Govoreći ovdje pred publikom medievista, svoje ću primjere najradije uzeti iz razdoblja koje, s pravom ili nepravom, obično nazivamo srednjim vijekom. Ali sasvim je jasno da bi se opažanja koja slijede – *mutatis mutandis* – mogla primijeniti i na europska društva epohe koju zovemo modernom. Kako god bilo, namjeravam se na njih osvrnuti.

---

<sup>2</sup> Nemajući ni najmanju nakanu pripremiti potpunu bibliografiju, što ovdje ne bi bilo na mjestu, navest ću izlaganje Henrija PIRENNEA na V. međunarodnom kongresu historijskih znanosti (*Compte rendu*, str. 17–32). utoliko važnije što nam prenosi misao jednog povjesničara kojega je proslavilo djelo iz nacionalne povijesti; isto tako, u časopisu *Revue ds Synthèse*, osim članka M. DAVILLÉA (sv. XXVII, 1913.) koncipiranih u drukčijem duhu od ovoga rada, članak Henrija SÉEA (sv. XXXVI, 1923.; ponovno objavljen u zborniku naslovljenu *Science et philosophie de l'histoire*, 1928.), kao i razmišljala Henrija BERRA (sv. XXXV, 1923., str. 11). Kao pozitivne ogleda u komparativnoj historiji spomenimo, u području političke historije, zapažen članak Ch.-V. I. ANGLOISA “The comparative history of England and France during the Middle Ages”, u: *English Historical Review*, 1900. i, u drukčijem smjeru, nekoliko sjajnih stranica u *Villes du Moyen Age* H. PIRENNEA.

## II.

Pojam “komparativna historija”, danas uobičajen, podnio je sudbinu gotovo svih običnih riječi: promjene značenja. Zanimljivo neke očito pogrešne upotrebe. Kad smo odbacili te pogreške, nejasnoća još uvijek postoji: pod riječju komparativna metoda u znanostima o čovjeku gotovo stalno se udružuju dva vrlo različita intelektualna postupka. Čini se da su jedino lingvisti zaokupljeni brigom da ih pomno razlikuju.<sup>3</sup> Pokušajmo je i mi pojasniti s motrišta svojstvena povjesničarima.

Ponajprije, što u našem području istraživanja znači komparirati? Ne-dvojbena, znači sljedeće: u više različitih društvenih sredina odabrati dva ili više fenomena za koje nam se na prvi pogled čini da među sobom pokazuju stanovite analogije, opisati krivulje njihovih razvoja, utvrditi sličnosti i razlike i, koliko je moguće, objasniti jedne i druge. Prema tome, potrebna su dva uvjeta da se, historijski govoreći, može komparirati: određena sličnost među promatranim činjenicama – to se razumije – i određena različitost među sredinama u kojima su se one pojavile. Ako, primjerice, izučavam vlasteoski režim u Limousinu, uvijek ću biti primoran staviti jedne uz druge obavijesti iz ove ili one gospoštije; u vulgarnom značenju riječi, usporedit ću ih. Ipak, neću imati dojam da se bavim onim što se, stručnim jezikom, naziva komparativna historija: jer predmete moga izučavanja uzet ću iz odsječaka jednog društva koje je u svojoj cjelini jedinstveno. U praksu se uvukao običaj da je naziv komparativna historija gotovo isključivo namijenjen sučeljavanju pojava koji su se zbivale s jedne i druge strane državne ili nacionalne granice. Uistinu, među svim društvenim oprekama upravo one političke ili nacionalne naravi najneposrednije pogađaju duh. Ali kao što ćemo vidjeti, tu je riječ o pretjeranom pojednostavnjenju. Držimo se radije primjerenijega i točnijeg pojma različitosti sredine.

Tako shvaćen, proces usporedbe zajednički je svim aspektima metode. Ali, prema razmatranom polju istraživanja, on je pogodan za dvije potpuno različite primjene, različite po svojim načelima i rezultatima.

Prvi slučaj: odabiru se društva koja dijele takve udaljenosti u vremenu i prostoru da se opažene analogije s jedne i druge strane, između ovog ili onog fenomena, očito ne mogu objasniti niti međusobnim utjecajima niti nekim zajedničkim podrijetlom. Na primjer, (od već dalekog vremena kad je pater Lafitau iz Družbe Isusove pozivao svoje čitaoce da usporede “običaje američkih divljaka” s onima “iz najstarijih vremena”,<sup>4</sup> to je najrašireniji tip te

<sup>3</sup> Vidi poglavito A. Meillet, *Le méthode comparative en linguistique historique*, 1925., od koje-ga preuzimam opću ideju razvoja dva oblika metode.

<sup>4</sup> *Moeurs des sauvages américains comparées aux mœurs des premiers temps*, Pariz, 1724.; o tom djelu, Gilbert CHINARD, *L'Amérique et le rêve exotique dans la littérature française aux XVII<sup>e</sup> et XVIII<sup>e</sup> siècles*, 1913., str. 315 i dalje.

vrste komparacije), uspoređuju se sredozemne civilizacije, helenska ili rimska, i nama suvremena, takozvana “primitivna” društva. U prvim danima Rimskoga Carstva, na dva koraka od Rima, na obalama ljupkog jezera Nemi, jedan je obred, usred običaja relativno uljuđenog svijeta, narušavao sklad svojom neobičnom okrutnošću; svatko tko želi može biti svećenik maloga Dijanina hrama, ali samo pod jednim uvjetom: da ubije svećenika čije mjesto priželjkuje. “Ako možemo pokazati da je neki barbarski običaj poput ovoga iz Nemija postojao drugdje, ako možemo otkriti motive koji su doveli do njegova nastanka, dokazati da su ti motivi i drugdje djelovali – možda univerzalno – unutar ljudskih društava, proizvedeći u raznolikim okolnostima velik broj specifično različitih, ali generički sličnih institucija; najzad, ako možemo pronaći tragove njihova djelovanja do u klasičnoj antici ... tada ćemo s pravom moći zaključiti da su ti isti motivi u davno doba donijeli na svijet svećeničku službu Nemija”.<sup>5</sup> To je bilo polazište za opsežno istraživanje *Zlatne grane*, čuven i poučan primjer istraživanja u potpunosti utemeljenoga na skupljanju svjedočanstava sa svih strana svijeta. Tako shvaćeno komparativno istraživanje donijelo je goleme i raznovrsne koristi, posebice u onome što se odnosi na sredozemni antički svijet: humanistički odgoj navikao nas je da Rim i Grčku zamišljamo nama mnogo sličnijima; komparativna metoda u rukama etnografa vratila nam je, nekom vrstom mentalnoga šoka, taj osjećaj razlike, egzotizma, koji je nuždan uvjet svakoga zdravog razumijevanja prošlosti. Druge prednosti su općenitije: mogućnost da se pomoću hipoteza utemeljenih na analogiji popune neke praznine u dokumentaciji; otvaranje novih smjerova istraživanja na koje je navelo uspoređivanje; i, osobito, objašnjenje mnogih, dosad nerazjašnjenih prežitaka. Pritom mislim na običaje koji su preživjeli i kristalizirali se nakon nestanka prvobitne psihološke sredine u kojoj su nastali i koji bi se doimali neobjašnjivo čudnima kad ispitivanje sličnih slučajeva unutar drugih civilizacija ne bi omogućilo da se točno rekonstituiraju ta iščezla sredina: tako je i s obrednim umorstvom na jezeru Nemi.<sup>6</sup> U kratko, ta dalekosežna komparativna metoda u osnovi je postupak interpolacije krivulja. Njezin postulat, i istodobno zaključak na koji se uvijek vraća, jest temeljno jedinstvo ljudskoga duha ili, moglo bi se reći, monotonija, začudno siromaštvo intelektualnih resursa kojima je tijekom povijesti raspolagalo čovječanstvo, poglavito ono primitivno, u doba kada je, prema riječima Sir Jamesa Frazera, “u prvobitnoj grubosti gradilo svoju filozofiju života”.

<sup>5</sup> J. FRAZER, *The Golden Bough*, 3. izd., sv. I, str. 10, Primjer koji je izabrao A. Meillet u gore navedenoj studiji različit je; uzet je iz istraživanja priča o životinjama.

<sup>6</sup> Ali jasno je da nije dostatno samo konstatirati “opstanak”. To treba i objasniti: jer zanimljiva činjenica koju valja objasniti upravo je zadržavanje obreda ili institucije u očitom neskladu s novom sredinom.

Međutim, postoji i druga primjena komparativne metode: usporedno izučavanje istodobno susjednih i suvremenih društava, neprekidno izloženih međusobnom utjecaju, podređenih u razvoju, upravo zbog blizine i istodobnosti, djelovanju istih velikih uzroka i koja imaju, barem djelomice, zajedničko podrijetlo. To je, u historiji u pravom smislu riječi, ekvivalent historijskoj lingvistici (primjerice, indoeuropskoj lingvistici), dok bi komparativna historija u širem smislu otprilike odgovarala općoj lingvistici. Međutim, radilo se o povijesti ili jeziku, čini se da je od dva tipa komparativne metode onaj s ograničenijim obzorom znanstveno bogatiji. Budući da je sposobniji za strogo razvrstavanje i da je više kritičan prema uspoređivanju, može se nadati da će doći do manje hipotetičnih a mnogo točnijih zaključaka.<sup>7</sup> Eto, barem to ću nastojati objasniti; jer tom metodološkom obliku pripada usporedba koju predlažem da uspostavimo između različitih europskih društava – poglavito onih zapadne i srednje Europe – sinkronih društava, susjednih i proizašlih, ako ne iz jednog, onda barem iz više zajedničkih izvora.

### III.

Ali prije negoli priđemo interpretaciji fenomena, njih valja otkriti. U tom najvažnijem u postupku najprije će se pokazati korisnost komparativne metode. Ali, možda ćete upitati je li uistinu potrebno toliko muke da se “otkriju” povijesne činjenice? One su nam poznate i spoznatljive samo preko dokumenata; da bismo ih vidjeli kako iskravaju na svjetlo dana, pred nas, nije li dostatno čitati tekstove i spomenike? Nedvojbeno jest, ali treba znati i čitati. Dokument je svjedok; kao većina svjedoka on govori samo kad ga se pita. Teškoća leži u postavljanju pitanja. I baš tu komparacija pruža najveću pomoć tomu vječitom istražnom sucu, povjesničaru.

Jer, evo što se često događa. U danom društvu ukazuje se neki fenomen u takvu opsegu i s toliko uočljivih posljedica – osobito u političkoj domeni, jer je brojne posljedice te vrste u našim izvorima obično najlakše pojmiti – da bi ih historičar, osim ako nije slijep, morao jasno uočiti. Uzmimo sada susjedno dru-

<sup>7</sup> Proučavanje prvobitnih civilizacija danas je očito usmjereno prema rigoroznijoj klasifikaciji društava koja se uspoređuje; nema nikakva razloga da se drugi tip metode koji pokušavam razviti ne primijeni na ta društva kao i na druga. S druge strane, zamjetno je da neke od prednosti komparativne historije unutar prostorno ograničenih obzorja, koje će biti kasnije prikazane – naputci za istraživanja, oprez pred lokalnim pseudouzrocima – isto tako pripadaju drugom obliku. Dva aspekta metode imaju zajedničke crte. To ne znači da ih ne treba pažljivo razlikovati. Proučavanje posvećene europske kraljevske vlasti pruža jasan primjer neprocjenjive koristi i istodobno ograničenja komparativne etnografije; ona, jedina kadra da nas uputi na psihološko objašnjenje fenomena, u praksi se pokazuje potpuno nepodesnom da iscrpi njegovu realnost; to je barem ono što sam nastojao pokazati u *Les rois thaumaturges*, poglavito na str. 53 i 59.

štvo. Možda su se tu pojavile analogne pojave, gotovo jednako snažne i raširene; ali, bilo poradi stanja naše dokumentacije, bilo zbog različitoga društvenog i političkog ustrojstva, njihovo je djelovanje manje neposredno zamjetljivo. To možda ne znači da je bilo manje važno. Ali ono se provodilo u dubini, kao ona mračna bolesna stanja organizma koja se godinama ne otkrivaju ako odmah nisu izražena točno određenim simptomima, a kada bi se najzad pojavili njihovi učinci, još uvijek ih je gotovo nemoguće prepoznati jer promatrač ne može povezati vidljive posljedice s već suviše davnim početnim uzrokom. Je li to sve samo teoretska hipoteza? Kako bih pokazao da nije tako, primoran sam uzeti primjer iz vlastitih istraživanja. Žao mi je što sam sebe dovodim na pozornicu; ali istraživači obično nerado pričaju o svojim tapkanjima, a literatura mi ne pruža nijedan slučaj koji bi mogao zamijeniti moje osobno iskustvo.<sup>8</sup>

Ako u agrarnoj povijesti Europe postoji neka preobrazba koja se pokazala u punom sjaju, to je ona koja se zbila na najvećem dijelu Engleske, otprilike od početka XVI. stoljeća do prvih godina XIX. stoljeća – širok pokret *enclosures* (ograđivanje zemljišta i prijelaz u privatno vlasništvo), koji se u svome dvostrukom obliku (ograđivanje općinskih zemljišta i ograđivanje oranica) može u bitnom definirati kao nestajanje kolektivne podložnosti i individualizacija poljoprivredne eksploatacije. Promotrimo samo ograđivanje obradivoga zemljišta. U početku imamo sustav prema kojemu je obradiva zemlja, čim se završi žetva, postajala zajednički pašnjak i, ponovno zasijana ili pokrivena usjevom, pokoravala se, u ritmu svoga uzgoja, pravilima koji štite interese zajednice; na kraju nailazimo na strogo osobno prisvajanje. Sve u toj velikoj preobrazbi privlači i zadržava naš pogled: polemike koje je izazivala tijekom cijele svoje povijesti; relativno lak pristup većini dokumenata (uredbe parlamenta, službene istrage) koji nas obavještavaju o njoj; njezine veze s političkom historijom, jer podupirao ju je parlament u kojemu su dominirali veliki posjednici, a ona je, povratnim djelovanjem pridonijela jačanju moći *gentryja*; njezine moguće veze s dvjema odmah najuočljivijim činjenicama engleske ekonomske historije – mislim na kolonijalnu ekspanziju i industrijsku revoluciju, kojima je možda i pridonijela (u to se sumnjalo, ali za nas je dovoljno da se o tome raspravlja); najzad, povlastica koju je imala u širenju svoga učinka, ne samo na društvene fenomene koje je uvijek prilično teško otkriti nego i na najistaknutija obilježja krajolika, podižući pregrade i živice na svim stranama engleskoga polja, nekoć otvorenog u nedogled. Tako nema povijesti Engleske, ma kako ona bila elementarna, koja neće dati mjesto za *enclosures*.

---

<sup>8</sup> U onome što slijedi anticipiram – a to ću učiniti i kasnije u svezi s Meitzenovim teorijama – rezultate rada o agrarnim sustavima, što me već dugo zaokuplja, a čiji su zaključci bili izloženi u jednoj drugoj sekciji Kongresa. Vidi: *Les Caractères de l'histoire rurale française*, Oslo, Aschehoug, 1931, 262 str.

Vratimo se sada jednoj povijesti Francuske, također, nažalost, gospodarskoj povijesti. Tu nećemo naći ni najmanji spomen gibanja te vrste. Ona su ipak postojala. Danas ih počinjemo raspoznavati, zahvaljujući osobito radovima Henrija Seea; ipak još nismo ni izdaleka u mogućnosti ocijeniti njihovu raširenost i nismo čak ni potpuno svjesni razlika koje nam, na toj točki razvoja, predočuju francusko i englesko društvo. Ali ostavimo za trenutak ovu posljednju primjedb; opažanje suprotnosti u dobroj komparativnoj metodi dolazi tek na drugom mjestu; mi smo sada tek pri otkrivanju činjenica. Međutim, važno je da se dosad nestajanje kolektivnih ovisnosti u Francuskoj opažalo samo u razdobljima i na mjestima gdje je, kao u Engleskoj, fenomen zabilježen u službenim tekstovima, prema tome, i lako dostupnim: "ukazima o ograđivanju zemljišta" iz XVIII. stoljeća i istragama koje su im prethodile ili ih slijedile. Međutim, ista se preobrazba zbila u jednoj drugoj francuskoj regiji gdje, prema mojim saznanjima, još nikada nije bila uočena – u Provansi – i to već relativno davno: u XV, XVI. i XVII. stoljeću. Ona je tu najvjerojatnije bila mnogo dublja i mnogo učinkovitija nego u većini sjevernijih krajeva u kojima su ista zbivanja proučavana u više navrata; ali, kako je imala nesreću da se zbiva u vrijeme kada gospodarski, osobito poljodjelski život nije zanimao ni pisce ni administratore, i kada, povrh svega, ona nije prouzrokovala nikakvu zamjetnu preinaku krajolika (nestanak kolektivnih podložnosti nije doveo do gradnje ograda), ona je lako izmakla pogledu.

Jesu li odjeci u Provansi bili jednaki onima u Engleskoj? Ovoga časa to ne znam. S druge strane, daleko sam od uvjerenja da su se sva obilježja engleskoga gibanja sustekla na obalama Sredozemlja; naprotiv, zapanjen sam osebnim oblikom zbivanja na jugu, koji su im dali struktura agrarnoga zemljišta, potpuno različita od one na sjeveru (tu nije bilo kao u Engleskoj nove podjele čestica, njihova "okupljanja"), posebni gospodarski običaji (poglavito *bačijanje (transhumanca)*) i, slijedom takve prakse, društveni uvjeti koji nisu analogni onima u Engleskoj (osobito mislim na suprotnosti između velikih uzgajivača, *nourriguiers* i drugih slojeva stanovništva). Ipak je iznimno zanimljivo u jednoj sredozemnoj zemlji zabilježiti prisutnost jednoga fenomena vlastitih obilježja koji je, dosad se moglo činiti, rasprostranjen osobito na većini geografskim krmama. Štoviše, u Provansi ga nije osobito teško opaziti; ako se pomnije pogleda, mnogi tekstovi omogućuju da se slijedi njegov trag: grofovijski propisi, općinske odluke, sudski procesi čije trajanje i zapleti rječito govore o ozbiljnosti interesa koji su u igri. Ali potrebno je tražiti te dokumente i usporediti jedne s drugima. Ako sam to mogao učiniti, to zasigurno nije stoga što osobito dobro poznam lokalne dokumente; daleko od toga, poznajem ih i poznavat ću ih uvijek mnogo manje od onih znalaca kojima je provansalska povijest uobičajeno područje izučavanja. Jedino će oni uistinu moći iskoristiti taj izvor koji samo naznačio. Moja prednost pred njima je vrlo skromna i posve neosobna. Čitao

sam radove o engleskim *enclosures* ili analognim agrarnim revolucijama u drugim europskim zemljama i pokušao se njima nadahnuti. Jednom riječju, poslužio sam se djelotvornim čarobnim štapićem, komparativnom metodom.

#### IV.

Prijeđimo sada na interpretaciju.

Najzamjetnija je korist koju možemo očekivati od pozorne usporedbe činjenica različitih i susjednih društava, mogućnost da razlučimo utjecaje tih skupina jednih na druge. Pažljiva ispitivanja nedvojbeno bi otkrila dosad nedostatno rasvijetljene tokove pozajmica među srednjovjekovnim društvima. Evo jednog primjera, koji predlažem samo kao radnu hipotezu.

Karolinška monarhija, u usporedbi s merovinškom koja joj je neposredno prethodila, pokazuje potpuno izvorna obilježja. Merovinci su, u odnosu prema Crkvi, uvijek bili samo obični laici, dok Pipin i njegovi potomci već od samog stupanja na prijestolje pomazanjem posvećenim uljem dobivaju posvećeno obilježje. Vjernici poput svih ljudi njihova vremena, Merovinci su naizmjenice dominirali, bogatili i iskorištavali Crkvu; nikada se nisu brinuli što svoje propise provode uz pomoć javne sile. Sasvim je drukčije s Karolinzima. Ne odričući se, u doba svoje moći, nadziranja svećenstva i uporabe njegova dobra u korist svoje politike, oni drže da im je zadaća na zemlji uspostaviti Božji zakon. Njihovo zakonodavstvo je bitno vjersko i moralizatorsko. Čitajući nedavno u novinama jednu uredbu vahabitskog emira iz Nedža (*Najd*), bio sam zapanjen sličnostima s pijetističkom literaturom kapitulara. Nije bilo velike razlike između velikih sudišta oko kralja ili cara i koncila. Najzad, pod Merovinzima, odnosi zaštite koji su u društvu već zauzimali tako važno mjesto ostali su izvan zakona koji su ih tradicionalno ignorirali. Karolinzi, naprotiv, priznaju te veze, zakonom ih potvrđuju, utvrđuju i ograničavaju slučajeve u kojima podložnik može napustiti svoga gospodara; nastoje iskoristiti te osobne odnose za učvršćenje javnoga mira, najdražega i najnestalnijeg predmeta njihove nepopustljive ambicije: "Neka svaki poglavar na svoje podređene djeluje prinudom, s ciljem da ti podanici sve bolje i radije slušaju i izvršavaju carske naredbe i propise".<sup>9</sup> Ta rečenica iz jednoga kapitulara iz 810. rječito sažima društvenu politiku Carstva. Potražimo li dobro, bez sumnje ćemo u merovinškoj Galiji naći začetke nekog od tih obilježja. Ipak nije manje istina, gledamo li samo prema Galiji, da nam karolinška država izgleda gotovo kao stvorena *ex nihilo*. Ali, bacimo pogled s druge strane Pireneja. Od VII. stoljeća u barbarskoj Europi kralje-

<sup>9</sup> *Capitularia*, n° 64, c. 17 (ur. BORETIUS): "Ut unusquisque suos iuniores dstringat ut melius ac melius uboediant et consentiait mandalis et praeceptis imperialibus".

vi su primali, prema riječima jednoga od njih, Erviga, “presveto pomazanje”<sup>10</sup>: to su bili vizigotski kraljevi; pobožna monarhija koja želi da država provodi zapovijedi Crkve: Vizigotsko kraljevstvo; – koncili koji se nisu razlikovali od političkih skupština: koncili u Španjolskoj; – zakoni koji su vrlo davno uredili odnose između gospodara i podložnika<sup>11</sup> i težili na tim vezama čovjeka s čovjekom utemeljiti vojnu organizaciju<sup>12</sup>: zakoni vizigotskih kraljeva. Dakako da uza sve te analogije nije teško otkriti razlike. Glavna je ta da su prvi Karolinzi vladali Crkvom, umjesto da ona vlada njima kao što je bio slučaj s gotskim vladarima u VII. stoljeću. Sličnosti su ipak zapanjujuće. Treba li u njima vidjeti samo proizvod istih uzroka, koji na obje strane djeluju u istom smjeru i kojih bi prirodu valjalo točno odrediti? Ili – budući da je vizigotska stvarnost bila prije franačke – mora li se vjerovati da su sami franački kraljevi i njihovo okruženje svjesno preuzeli stanovito poimanje kraljevstva i njegove uloge, stanovite ideje o ustrojstvu vazalskoga društva i njegovoj koristi za državu koje su se pojavile najprije u Španjolskoj, gdje su potom odrazile i u zakonodavnim tekstovima? Kako bismo imali pravo odgovoriti na to pitanje, jasno je da bi trebalo provesti detaljno istraživanje kojega se ovdje ne mogu prihvatiti. Glavni bi cilj bio istražiti kojim je kanalima vizigotski utjecaj mogao prodrijeti u Galiju. Čini se da su neke općepoznate činjenice takve prirode da mogu potvrditi vjerojatnost hipoteze o utjecaju. U Franačkom je kraljevstvu, u stoljeću nakon arapskog osvajanja, neprijeporno postojala španjolska dijaspora. Bjegunci *de partibus Hispaniae*, koje su Karlo Veliki i Ludovik Pobožni naselili u Septimaniji, najvećim su dijelom bili priprosti ljudi; ali među njima je bilo i onih koji su pripadali višim klasama (*majores et potentiores*) i svećenika, što znači ljudi koji su dobro poznavali političke i vjerske običaje zemalja koje su morali napustiti.<sup>13</sup> Neki od Španjolaca prebjeglih u Galiju načinili su u Crkvi sjajne karijere: Claude od Torina, Agobard od Lyona, u franačkoj zemlji pobornik jedinstvenoga zakonodavstva kakvo je ostvareno u njegovoj rodnoj domovini i osobito Theodulf od Orleansa koji je došao prvi i bez sumnje je od njih najutjecajniji.

<sup>10</sup> Dvanaesti koncil u Toledu (681.), pismo kralja Erviga: MANSI, sv. XI, (red. 1025).

<sup>11</sup> Tekstovi koje je sakupio SÁNCHEZ-ALBORNOZ, “Les behetrias”, u: *Anuario de historia del derecho español*, sv. I, 1924., bilješke na str. 183, 184 i 185. Studija Sañcheza-Albornosa izlaže najsigurnije i najpotpunije o vizigotskom *patrociniumu*. Posebno usmjeriti pažnju na ulomak *Codex Euricianus*, CCCX. koji se u početku primjenjivao na *buccellarius* (privatni vojnik), i ponovno se pojavljuje u *Lex Reccessvindiana*, V, 3, 1, gdje se riječ *buccellario* zamjenjuje širim izrazom: *et quem in patrocinio habuerit*.

<sup>12</sup> Ervigov zakon (680.–687.), u *Lex Visig.*, IX, 2, 9, izd. ZEUMER, in 4<sup>o</sup>, str. 378; cf. SANCHEZ-ALBORNOZ, loc. cit., str. 194.

<sup>13</sup> *Maiores et potentiores*: Cap., n<sup>o</sup> 133 (sv. I, stt. 263, r. 26). Svećenici: *Diplomata Karolin.*, sv. I, n 217; *Hist. de Languedoc*, sv. II, str. 228. Vidi E. CAUVET, *Étude historique sur l'établissement des Espagnols dans la Septimanie*, 1898. i IMBART DE LA TOUR, *Les colonies agricoles et l'occupation des terres deserte à l'époque sociale et religieuse*, 1907.

Naposljetku, španjolske zbirke koncilskih dokumenata utječu na kanonsko pravo karolinškoga doba, a neprijepornu širinu njihova djelovanja još valja odrediti. Ni sada ne kanim ništa zaključivati. Priznat će se, nadam se, da problem zaslužuje da se postavi. A on nije jedini svoje vrste.<sup>14</sup>

---

<sup>14</sup> I samu karolinšku monarhiju, koja se hranila pozajmicama, oponašali su drugi. Čini se da njezin utjecaj na anglosaksonske monarhije nije dostatno proučen. Koristan pokušaj Helen M. CAM, *Local government in Francia and England. A comparison of the local administration and jurisdiction of the Carolingian Empire with that of the west saxon kingdom*, 1912. nije ni izdaleka iscrpio temu.